

<http://dx.doi.org/10.16926/zc.2017.43.03>

Andrzej PASZTA, Piotr PASZTA
Częstochockie Towarzystwo Naukowe

Kwesty publiczne w Częstochowie w przededniu i po I wojnie światowej

Sześć lat temu, szczęśliwym zbiegiem okoliczności, weszliśmy w posiadanie zbioru częstochowskich przypinek kwestarskich, cegiełek oraz kartek żywnościowych z okresu I wojny światowej. Teczka, zawierająca barwnie zadrukowany zbiór artefaktów, została ocalona podczas porządkowania mieszkania po zmarłym lokatorze i przyniesiona do jednego z antykwariatów.

Nabyciem nietypowego znaleziska zainteresował się stołeczny kolekcjoner, jednakże siła lokalnego patriotyzmu okazała się większa, dzięki czemu zbiór pozostał w Częstochowie.

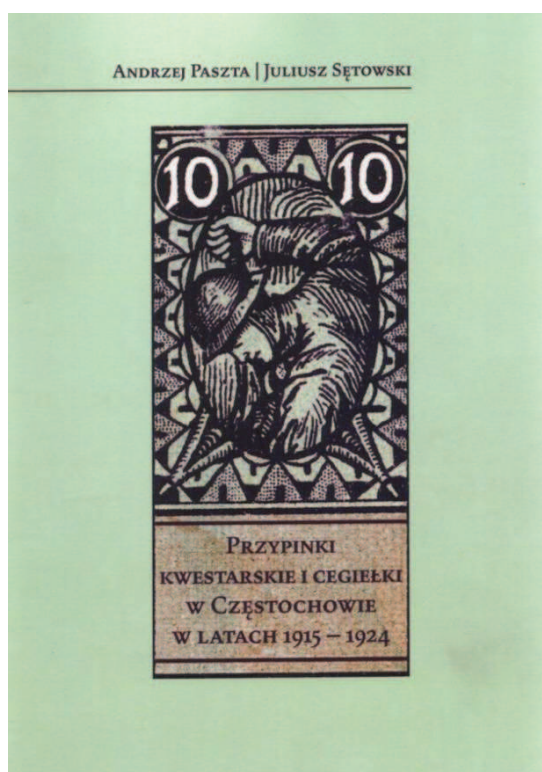
Dokładny przegląd przypinek i cegiełek przeświadczył nas o wyjątkowości nabytej kolekcji. W zdecydowanej większości zbior, mimo stuletniego upływu czasu, był w bardzo dobrym stanie i dotyczył głównie miasta Częstochowy. Zmieszczone na odwrocie adnotacje sugerowały przeważnie daty kwest.

Współpraca z doktorem Juliuszem Sętowskim z Ośrodka Dokumentacji Dziejów Częstochowy Muzeum Częstochowskiego zaowocowała wydaniem opracowania *Przypinki kwestarskie i cegielki w Częstochowie w latach 1915–1924*.

Do niniejszej publikacji dołączono siedem przypinek i cegiełek będących własnością Jacka Popielarskiego, Aleksandra Gąsiorowskiego oraz nieżyjącego już Romana Winiarka.

We wstępie książki usystematyzowano nazewnictwo, to jest określono, co nazywamy przypinką kwestarską. Najogólniej rzecz biorąc, określaną jest ona jako pokwitowanie złożenia datku do puszki lub woreczka, przypięte szpilką do garderoby darczyńcy. Na przypince zazwyczaj uwydatniony jest cel kwesty. „Żywot” przypinki kwestarskiej jest ograniczony praktycznie do jednego dnia. Chroni ona bowiem noszącego ją przed nagabywaniem o ponowny datek na ten sam cel w tym samym dniu. To papierowe potwierdzenie jest następnie usuwane z klapy lub rękawa po zakończeniu kwesty, gdyż nie wypada go nosić przy innej

okazji. Dlatego takich przypinek często pozbywano się na stałe, stąd tak niewiele ich się zachowało.

Ryc. 1. Przypinki kwestarskie i cegielki w Częstochowie w latach 1915–1924

Cegielką nazywamy rodzaj pokwitowania, opłaty, składany zazwyczaj przy różnego rodzaju czynnościach finansowych w urzędach, przy załatwianiu formalności lub też podczas nabycia jej w stałych miejscach sprzedaży.

Cegielka zazwyczaj posiada zaznaczony nominał, jest wykonana bardziej starannie i może przyjmować różne kształty, jak np. znaczek pocztowy czy prostokątny kartonik. Emitowano też cegielki z cienkiej blaszki na szpilce, które można było nosić w klapie.

Cegielki, jako pokwitowanie z nominałem, traktowano z należytą powagą i starannością, w celu ewentualnego okazania, i tym sposobem pozostało ich znacznie więcej. Obecnie w języku potocznym określenie cegielka jest używane dla obu wymienionych wyżej zbiorów. Organizowane kwesty miały zasięg lokalny lub ogólnokrajowy.

Cele, na które zbierano fundusze, były z założenia chwalebne, gromadzono je na chorych, Czerwony Krzyż, Biały Krzyż, biedne dzieci, dzieci bezdomne, na ochronki, na powodzian, harcerstwo, instytucje filantropijne, kolonie letnie,

organizacje polityczne, oświatę, na wpisy szkolne, dzieci robotników, budowę szkół, plebiscyt na Śląsku, upamiętnienie śmierci Tadeusza Kościuszki, Legiony Polskie, Wojsko Polskie, rekrutów, rannych żołnierzy, Sodalicję Mariańską, żydowskie organizacje kulturalne i oświatowe, dla Wilna.

Informacje w „Gońcu Częstochowskim” obwieszczały czas i miejsce kwesty oraz osoby w niej uczestniczące. Natomiast po jej zakończeniu publikowano rzetelne rozliczenie. Co ciekawe, zebrane kwoty były w różnych walutach będących w użyciu u nas w owym czasie. Wiele przypinek prezentowało wysoki poziom artystyczny, a ich kształty były zróżnicowane.

Poniżej prezentujemy potwierdzenia złożenia datków bezspornie związanych z Częstochową, a zamieszczone dane „Gońca Częstochowskiego” pozwolą na odczytanie informacji o kweście u samego źródła: „Goniec Częstochowski” 1915 (28 X), nr 262, s. 3, „Goniec Częstochowski” 1915 (29 X), nr 263, s. 2, „Goniec Częstochowski” 1915 (31 X), nr 265, s. 3, „Goniec Częstochowski” 1915 (3 XI), nr 266, s. 2, „Goniec Częstochowski” 1915 (12 XII), nr 274, s. 3.

Ryc. 2. Dla biednej dziatwy szkolnej, 31 października – 1 listopada 1915

Ryc. 3. Dla biednej dziatwy szkolnej, 31 października – 1 listopada 1915; inna wersja kolorystyczna

W kilka lat po opublikowaniu opracowania *Przypinki kwestarskie i cegielki w Częstochowie w latach 1915–1924* prywatny zbiór udało się nam wzbogacić o identyczną przypinkę, lecz w innym kolorze (ryc. 3).

Ryc. 4. Wielka Kwesta Ogólnokrajowa „Ratujcie dzieci”, 11–18 czerwca 1916 r.

Ryc. 5. Odznaka kvestarza Kwesty „Ratujcie dzieci”, 11–18 czerwca 1916

Wyżej wymieniona kwesta opisana jest w „Gońcu Częstochowskim” 1916 (5 V), nr 101, s. 3, „Gońcu Częstochowskim” 1916 (24 V), nr 117, s. 3, „Gońcu Częstochowskim” 1916 (11 VI), nr 132, s. 2, „Gońcu Częstochowskim” 1916 (17 V), nr 136, s. 3, „Gońcu Częstochowskim” 1916 (18 VI), nr 137, s. 4.

Błyszcząca odznaka (ryc. 5) posiada w centralnym miejscu orła w koronie, nad nim widnieje napis: „RATUJCIE DZIECI”, na dole zaś: „WIELKA KWESTA OGÓLNOKRAJOWA”, po lewej stronie orła zamieszczona jest: „R.G.O.” (Rada Główna Opiekuńcza), a po prawej stronie data 1916 rok.

Wyżej prezentowana odznaka posiada średnicę około 55 mm, wykonana jest z cienkiej stalowej blachy pociętej jednostronnie, lakierowanej i wytłoczonej. Została nabyta już po publikacji książki, jest zatem w niniejszym artykule prezentowana po raz pierwszy.

Niewykluczone, że jest to wymieniony w „Gońcu Częstochowskim” znaczek rublowy (1916, 17 VI, nr 136, s. 3) służący identyfikacji: „Wobec wielkiego popytu na znaczki rublowe, zwalniające od karoty”. Zastanowiło nas, co znaczy określenie „zwalniający od karoty”. *Słownik wyrazów obcych PWN* z 1980 roku nie odnotowuje hasła wyjaśniającego treść wyżej wymienionego sformułowania. Natomiast *Słownik wyrazów obcych* M. Arcta (wydawnictwo M. Arcta w Warszawie 1939, 121. 001-124.700) na stronie 142 wyjaśnia: „Karota ... uzyskiwanie, wyludzenie datków, narażanie na wydatek, naciąganie”. Określenie to dzisiaj już nie jest używane.

Czysty zysk z tej kwesty wyniósł 2015 rubli i 65 kopiejek. Znając siłę nabywczą rubla w owym czasie, można stwierdzić, że kwota ta była dość pokaźna.

Ryc. 6. Na dzieci szkolne, 3 grudnia 1916 r.

Informacje o kweście „Na dzieci szkolne 3 grudnia 1916 r.” zawierają wydania lokalnej gazety: „Goniec Częstochowski” 1916 (24 XI), nr 268, s. 3, „Goniec Częstochowski” 1916 (3 XII), nr 276, s. 4, „Goniec Częstochowski” 1916 (10 XII), nr 281, s. 4.

Wg konkluzji sprawozdania z nr. 281 podany zysk ze zbiórki wyniósł 576 rubli i 70 kopiejek. „Zasilek ten starczy znów na pewien czas i umożliwi podanie kubka kawy z kromką chleba licznej biednej rzeszy dzieciarni szkolnej”.

Ryc. 7. Kwesta na seminarium nauczycielek ludowych, 7 stycznia 1917 r. „Goniec Częstochowski” 1917 (3 I), nr 1, s. 3

Ryc. 8. Na instytucje filantropijne, 27 maja 1917 r., „Goniec Częstochowski” 1917 (27 V), nr 120, s. 4, „Goniec Częstochowski” 1917 (10 VI), nr 130, s. 4, „Goniec Częstochowski” 1917 (13 VI), nr 132, s. 3

Ryc. 9. Kwesta na paralityków, 15 września 1918 r.

Schronisko dla paralityków im. św. Antoniego zostało utworzone w 1900 r. przez hrabinę Marię Czarnecką. Zakład ten mieścił się przy ulicy Wieluńskiej 3. W tym czasie utrzymywał się on z darowizn, opłat pensjonariuszy, sprzedaży własnych wyrobów oraz kwest (zob. „Goniec Częstochowski” 1918, 13 IX, nr 194, s. 2, 3).

Ryc. 10. Uroczystości 100. rocznicy śmierci Jana Kilińskiego, 2 lutego 1919 r.

Uroczystości 100. rocznicy śmierci Jana Kilińskiego, 2 lutego 1919 r. również zostały upamiętnione okolicznościowym znaczkiem-plakietką. W dniu tym pochód po uroczystościach na Jasnej Górze zatrzymał się na rogu ulicy Pięknej i odbyło się tam odsłonięcie pamiątkowej tablicy „ulica Jana Kilińskiego 1919 r.”. Informacje o kweście zawierają wydania lokalnej gazety: „Goniec Częstochowski” 1919 (28 I), nr 22, s. 3, „Goniec Częstochowski” 1919 (31 I), nr 25, s. 3, „Goniec Częstochowski” 1919 (1 II), nr 26, s. 3, „Goniec Częstochowski” 1919 (4 II), nr 28, s. 2.

Ryc. 11. Na Rekruta Polskiego, 11 maja 1919 r.

W jednej z relacji „Gońca Częstochowskiego” znajduje się informacja, że pogoda była piękna, co na pewno przyczyniło się do zebrania okazałej kwoty, dodatkową atrakcją były przygrywające orkiestry i krążący ulicami udekorowany zielenią samochód wojskowy. Dodatkowe informacje znajdują się w następujących numerach gazety: „Goniec Częstochowski” 1919 (10 V), nr 97, s. 2, „Goniec Częstochowski” 1919 (11 V), nr 98, s. 3, 5, „Goniec Częstochowski” 1919 (13 V), nr 99, s. 2.

Ryc. 12. Częstochowa dla swych synów, 21 września 1919 r.

Pomnik *Częstochowa swoim synom* powstał z inicjatywy Alfonsyny Kokowskiej. Jest usytuowany w pobliżu bramy wejściowej cmentarza „Kule”. Wykonany został przez Józefa Billewicza i W. Rudlickiego. Odsłonięcie nastąpiło 26 października 1919 r. Fakt ten podaje do wiadomości „Goniec Częstochowski” 1919 (21 IX), nr 208, s. 3.

Ryc. 13. Na bezdomne dzieci, 26 października 1919 r., „Goniec Częstochowski” 1919 (26 X), nr 288, s. 4

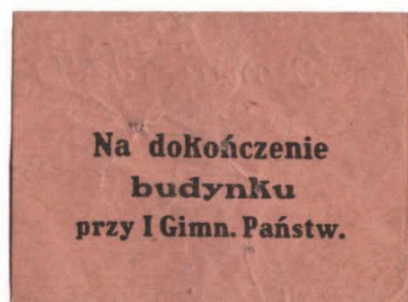
Ryc. 14. Kwesta na sprawę śląską, 22–28 lutego 1920 r.

Komitet Plebiscytowy Okręgu Częstochowskiego utworzono w lutym 1920 r. Zajmował się pomaganiem emigrantom z Górnego Śląska tak, by mogli uczestniczyć w plebiscycie. Sprawdzano m.in., czy ich nazwiska figurują na listach uprawniających do głosowania. Z Częstochowy i okolic wyjechało głosować na Górny Śląsk 640 osób, co zostało opisane w „Gońcu Częstochowskim”: 1920 (22 II), nr 42, s. 3; 1920 (28 II), nr 48, s. 3.

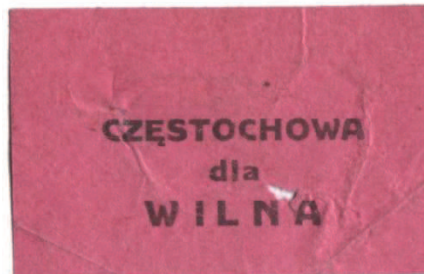
Ryc. 15. Na Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej w Częstochowie, 24 maja 1920 r.

Organizacja religijno-wychowawcza kościoła katolickiego o zasięgu ogólnopolskim powołana została do życia w Poznaniu w lutym 1919 r. (zob. „Goniec Częstochowski” 1920, 23 V, nr 116, s. 4).

Ryc. 16. Na dokończenie budynku przy I Gimnazjum Państwowym, 3 maja 1924 r.

Całkowity dochód z kwesty przeznaczono na dokończenie budowy hali gimnastycznej I Gimnazjum Państwowego (III Aleja 56). Informacje o wydarzeniu odnotowuje „Goniec Częstochowski”: 1924 (2 V), nr 100, s. 3; 1924 (3 V), nr 101, s. 4.

Ryc. 17. Częstochowa dla Wilna

Ryc. 18. Na oświatę ludową oraz na wpisy szkolne

Ryc. 19. Związek Oświatowy dla Żydowskich Robotników, Wspierajcie kulturę żydowską. W projekcie wykorzystano grafikę Maurycyego Liliena

Przypinki kwestarskie, które adresowane były do społeczności żydowskiej, świadczą o podobnych problemach nurtujących tę grupę – licznie zasiedlającą międzywojenną Częstochowę.

Publikacja *Przypinki kwestarskie i cegiełki w Częstochowie w latach 1915–1924* wzbudziła zainteresowanie, gdyż jako pierwsza dokumentowała i opisywała kwestowanie w Częstochowie. Aprobujące jej przyjęcie stało się podstawą do kontynuowania kolekcji o tej tematyce. Mimo upływu pięciu lat udało się zwiększyć zbiór tylko o jedną przypinkę częstochowską, która różniła się kolorem od posiadanej wcześniej. Dołączono do zbioru cegiełkę o nominale 50 gr, wyemitowaną prawdopodobnie w latach trzydziestych XX wieku.

Ryc. 20. Cegiełka „Osiedle w Olsztynie, Gimnazjum im Romualda Traugutta w Częstochowie”. Na odwrocie napis ołówkiem „na nowy gmach”

Ponadto kolekcja wzbogaciła się o oryginalny list skierowany do „Gońca Częstochowskiego”, a dotyczący kwesty z 14 lipca 1919 r. List ten był publikowany w „Gońcu Częstochowskim” 1919 (13 VII), nr 149, s. 4. Prezentujemy go z wizytówką jenerała Odry oraz autentyczną kopertą. Sama treść prezentowana

jest także na stronie 91 publikacji *Przypinki kwestarskie i cegiełki w Częstochowie w latach 1915–1924*.

Ryc. 21. List Polskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża oddział w Częstochowie do panny Karwowskiej z „Gońca Częstochowskiego”, 11 lipca 1919 r.

Zaprezentowane powyżej materiały mają na celu przybliżenie współczesnym czytelnikom problemów i atmosfery w przeddzień i w czasie odradzania się Drugiej Rzeczypospolitej. Publikację *Przypinki kwestarskie i cegiełki w Częstochowie w latach 1915–1924* wydało Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, Oddział im. dra Władysława Terleckiego w Częstochowie – w roku 2012 z okazji 50-lecia istnienia oddziału.

Kwesty publiczne w Częstochowie w przededniu i po I wojnie światowej

Streszczenie

Czas wielkiej wojny światowej i początku Drugiej Rzeczypospolitej był okresem dojmującego ubóstwa. Zbieranie funduszy na złagodzenie niedostatku odbywało się poprzez kwesty uliczne. Omawiany zbiór jest wyjątkowy, ponieważ posiada autentyczne adnotacje na odwrotnych stronach przypinek, co pozwoliło powiązać je z faktami zawartymi w „Gońcu Częstochowskim”. Przypinki

kwestarskie oraz cegiełki są nielicznie zachowanymi dowodami działalności dobroczynnej w Częstochowie.

Słowa kluczowe: Przepinki kwestarskie, cegiełki, „Goniec Częstochowski”.

Public issues in Czestochowa before and after the First World War

Summary

The time of the Great War and the beginning of the Second Republic was a period of acute poverty. Funding to alleviate scarcity was done through street issues. This collection is unique because it has authentic annotations on the reverse side of the badges, which allowed it to be associated with the facts of the local newspaper “Goniec Czestochowski”. Query badges and shares are a few survived evidence of philanthropic activities in Czestochowa.

Keywords: Badges, shares “Goniec Czestochowski”.